

“KENDİ MEZARINI KAZAN ADAM” HİKÂYESİNDE TEKLİĞİN SİMGESİ, SİĞINAK VE DOST OLARAK MEŞE AĞACI

*Mehmet GÜNEŞ**

ÖZET

Meşe ağacı dünya kültüründe olduğu gibi, Türk kültüründe de kutsal anlam ifade etmektedir. Refik Özdek’in “Kendi Mezarını Kazan Adam” başlıklı hikâyesinde tabiata bağlı yaşayan Mehmet Ağa adlı kişi, tabiatın makineleşme ve beton yığınlarıyla kirletilmesine tepkilidir. Yalnızlığa itilen Mehmet Ağa’nın sırdaşı ve sığınağı “teklığın simgesi” olan meşe ağacıdır. Bu yazıda Mehmet Ağa’nın çok sevdiği arazisinin betonlaşmasına engel olmak için nasıl bir yöntem izlediği ve onun şahsında meşe ağacının nasıl bir anlam ve işleve sahip olduğu değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: hikâye, tabiat, ağaç, meşe, mezar, teklik, simge, sığınak

THE OAK TREE AS A SYMBOL OF THE UNIQUENESS, FRIEND AND SHELTER IN THE STORY OF "KENDİ MEZARINI KAZAN ADAM/ A MAN DIGGING HIS OWN GRAVE"

ABSTRACT

Oak tree in the world, such as culture, Turkish culture is a sacred meaning. In "Digging Your Own Grave Man" ("Kendi Mezarını Kazan Adam"), was written by Refik Özdek, the title story, a man named Mehmet Ağa, who were dependent on nature, nature is reactive contamination of mechanization and concrete piles. Mehmet Ağa's confidant, and shelter, "Uniqueness of the icon," the oak tree. In this article, Mehmet Ağa how a method is followed in order to prevent land turnarounding of the concrete structure and oak tree how to have a meaning and function were assessed.

Key Words: story, nature, tree, oak, grave, uniqueness, symbol, shelter.

Giriş: Simge

Felsefe Sözlüğü’nde simge en genel anlamda belli bir topluluğun yerleşik “anlamlandırma” düzeni içinde toplumsal, kültürel ve dilsel uzlaşımlara bağlı olarak kendisine bir anlam yüklediği “im” şeklinde tanımlanır (Güçlü 2002: 1300). Cemal Yıldırım da simgeyi “Kendi dışında bir nesne, ilişki, değer veya önermenin yerini tutan im veya işaret” şeklinde tanımlar (Yıldırım 2004: 182). Gilbert Duran’ın “Sembol bir şeye gönderme yapar; fakat tek bir şeye indirgenemez.” (Duran 1998:

* Dr., Marmara Ü. Fen-Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Böl. Öğr. Gör. El-mek: mgunes@marmara.edu.tr

53) şeklindeki ifadesi de eser içerisindeki simgesel/sembolik unsurların gösterdiğinden/anlaştırdığından daha fazlasını içerdiğinin ifadesidir.

Edebî eserlerde simgesel unsurlar önemli bir yer tutar. Bazı eserlerdeki sembol ya da simgesel unsurlar, metnin anahtarı işlevi görmektedir. Sanat eserinin simgeyle başladığını, sanatın kökeninde simge olduğunu, eserin kendisinde “nice simgeyi” barındırdığını söyleyen Afşar Timuçin’e göre de simge karmaşık bir yapıdadır:

“Simge az çok çetrefil bir yapı ortaya koyar, çok zaman bir bilmece gibi durur karşımızda, hem açıklamaya hem de kapalı kalmaya yatkın gibidir. Durmadan sorular sordurur bize. Bizi sanatçının dünyasına, oradan da bütün dünyaya götürecek olan yol açılacaksa bu sorulara vereceğimiz yanıtlarla açılacaktır. Demek ki simge kaygan bir nitelik olarak vardır, hem bize kolaylıklar sağlayabilecek hem bizi şaşırtabilecek bir şey vardır.” (Timuçin 1987: 102)

Edebî eserlerdeki kahramanların da simgesel kişilikler olduğunu söyleyen Timuçin “Don Kişot” ve “Faust”un simgesel özellikler taşıdığını ve yalnız kişilerin değil bazı hayvanların da insan dünyasının çeşitli özelliklerini simgeleştirmek için kullanıldıklarını ifade eder. Her sanatçının “şu ya da bu ölçüde” simgeyi kullandığını vurgular.

Simgesel unsurları, ilkel toplumlardan/sözlü metinlerden başlayarak izlemek mümkündür. Bireyin davranışlarında, toplumun hayatında, kültür kodlarının her aşamasında imge ve simgeye rastlanır. Mitler de imgeler ve simgeler gibi insan hayatının her alanında varlığını gösterir (Çağlar 2008: 25-26). Ernst Cassirer, mitosun sembol dünyası içerisinde yer aldığını şu şekilde belirtir:

“Mitik sembol de, ilkönce ortaya çıktığında, asla sembol olarak, yani zihinsel ifade olarak bilinmez. Mitik sembol, kesin biçimde nesnel olayın ve “nesnel” gerçekliğin, şey dünyasının teması potasına atılmıştır ve nesnel gerçekliği tamamlayan mevcudiyet olarak ortaya çıkmaktadır. Burada da, bundan dolayı ilk başta bilfiil var olan ile düşünsel olan arasında, “varoluş” alanı ile “anlam” alanı arasında hiçbir ayrılık yoktur. Her iki alan arasındaki geçiş, sadece tasarlama ve inanmaya değil, ayrıca insanın eylemine de sürekli akseder.” (Cassirer 205: 342)

Mircea Eliade de *İmgeler Simgeler* adlı eserinde mitlerin modern insanın hayatından da tam anlamıyla silinmediğini savunur:

“Bugün, XIX. yüzyılın hissetmiş olmasının bile mümkün olmadığı bir şey anlaşılmağa başlanmıştır: bu da simgenin, efsanenin, imgenin, manevî hayatın özüne ait oldukları; bunları gizlemenin mümkün olduğu, ancak asla yok edilemeyecekleridir.” (Eliade 1992: XVIII)

Mircea Eliade *Mitlerin Özellikleri* adlı eserinde de *Mit* kavramının günümüzde “kurmaca” ya da “hayal” anlamında olduğu kadar, özellikle etnologlar, toplumbilimciler ve din tarihçileri arasında yaygın olan “kutsal gelenek, en eski vahiy, örnek gösterilecek model” anlamında da kullanıldığını söyler. “Yaşayan mit” ifadesinden de insan davranışı için model oluşturması ve bu yolla yaşama anlam kazandırması olgusunun anlaşıldığını ifade eder. Ona göre geleneksel toplumlardaki mitlerin yapısını ve işlevini anlamak, sadece insanın düşünce tarihinin bir evresine yalnızca ışık tutmak değil aynı zamanda modern toplumlar/insanlar arasındaki bir kategoriye de daha iyi anlamaktır (Eliade 1993: 9-10).

Simgesel Meşe Ağacı

İnsan toplumunun asırlarca geliştirdiği davranışlar sistemi olan kült ve inançlar sözlü metinlerde ve ritüellerde topluma iletilen ve toplumca yaşanan örgülerdir. İster anlatıma dayalı metinler ister gösteriye dayalı ritüel olsun, kültürler simge ve gizem prensibi üzerinde oluşturulur. Kült ağırlıklı mitolojik tasarımlarda insan, hayatı doğru bildiği şekilde yaşamaya gayret eder, kutsal bildiğini korumaya yönelir (Bayat 2007: 79).

İnsanoğlunun hayatında hava, su ve toprak kadar önemli bir yere sahip olan ağaç, inanış ve düşünüş dünyasında “türeyiş”, “beslenme”, “Tanrı ile irtibat kurma”, “cennete ulaşma”, “şifa”, “dilek” gibi anlam ve roller üstlenir. Hayatı, ölümsüzlüğü, bilgeliği, gençliği ya da genç kalmayı, üç katmandan (yer altı, yer üstü ve gökyüzü) oluşan âlemi birbirine bağlamayı ifade eden “kozmetik ağaç” kültüne, Türk inanış ve düşünüş sisteminde olduğu kadar, başka kültürlerde de rastlanır. Avrupa’da “ağaç ruhu” ya da “kozmetik ağaç”ı temsil eden en yaygın ağaç *meşe*dir. Batılılar, ağacın yaprakları kışın kuruduğu hâlde kalbi olan ökse otunun yaprakları canlı kaldığı için *meşe* ağacının bedeninde büyüyen ökse otunu ağacın kalbi olarak görüp ona kutsal anlam yüklerler; kutsal koru olarak *meşe* ormanlarını seçerler; *meşe* yaprakları olmazsa kutsal tören yapmazlar. Üzerinde ne yetişirse cennetten gönderildiğine inanılması *meşe* ağacının Tanrı tarafından seçildiğinin bir işareti sayılagelir (Ergun 2004: 17-21).

Meşe, Türk kültüründe de “çınar”, “çam”, “kayın” vb. ağaçlar gibi kutsaldır. Halk arasında onun kutsallığıyla ilgili “Hançerli Dede” gibi efsaneler de vardır. Anadolu’da yanında mezar olmadığı hâlde *meşe* ağaçlarının tek başlarına yatır olarak kabul edildiğine şahit olunmuştur. *Meşeye* diğer ağaçlardan ayrı bir önem veren Çuvaş Türkleri onu babaya benzetirler. Onlar için ormanın hükümdarı olarak görülen *meşe* kahraman gibi güçlüdür; erkeğin de onun gibi sağlıklı olması, koruyucu ve sorumluluk sahibi olması istenir. Tanrı’nın kutlu kuşu olarak düşünülen ve babayı temsil eden guguk kuşu *meşe* dalına konar. Masallarda da *meşe* kahramanlara hayat vermektedir (Ergun 2004: 235-236).

Türk kültüründe ve evrensel kültürde “Kozmik Ağaç (Dünya Ağacı, Hayat Ağacı)”, “Tanrı’yla İletişim Aracı Olarak Ağaç”, “Şeytan ya da Kötü Ruhları Kovma Törenlerinde Ağaç”, “Tabiat Olaylarını Yönlendirme Törenlerinde Ağaç”, “Defin Törenlerinde Ağaç”, “Bereketi Artırmaya Yönelik Mevsimlik Törenlerde Ağaç”, “Sığınılan Tanrı’yı Temsil Eden ‘Gölgeli’ Ağaç” vb. ağaçlarla ilgili birçok inanış bulunmaktadır.¹ Eski Türklerde ağaç ve ormanın kutsallığı fikri *Orhun Abideleri*’nde Türklerin “Ötüken Yış”tan (Ötüken ormanından) uzaklaşmaları hâlinde başlarına belalar geleceği şeklinde ifade edilir. Kaşgarlı Mahmut’un *Dîvânü Lügati’t-Türk* adlı eserinde de geçen ağacın kutsallığı fikrinin izlerine *Dede Korkut Hikâyeleri*’nde de rastlanır. İslâmiyet’ten önceki destanlarda görülen anne ağaç motifi İslâmiyet’ten sonraki Türk destanlarında da görülmektedir.² Osmanlı İmparatorluğunun kurucusu Osman Gazi’nin rüyasına giren bir ağaç, Anadolu coğrafyasında kurulan devletin üç kıtaya yayılacağını haber verir. Anadolu coğrafyasındaki Türklerde ve çağdaş Anadolu Türk kültüründe de ağaçla ilgili birçok inanç ve kült bulunmaktadır (Özarslan 2003: 95-98). Türk halkı arasında kutsal sayılan *çam*, *meşe* gibi ağaçların gövdelerine bezler bağlanıp nal ve çiviler çakılmasına Anadolu’nun bazı yerlerinde hâlâ devam edilmektedir (Korkmaz 2003: 108).

“Kendi Mezarını Kazan Adam” Hikâyesinde Tekliğin Simgesi, Arkadaş ve Sığınak Olarak *Meşe* Ağacı

Refik Özdek, “Kendi Mezarını Kazan Adam” hikâyesinde *meşe* ağacına birçok anlam yüklemektedir. Yazarın “Bu tarla ve bu ağaç onun her şeyiydi: Sırdaşı, sığınağı, kanı, canı, iyi kötü bütün anılarını saklayan ve onu hayata bağlayan özünün dünyası...” (Özdek 1994: 8) ifadeleri basit biçimde değerlendirildiğinde çevresi tarafından yalnızlığa itilen Mehmet Ağa adlı yaşlı bir adamın, değişen değerler ve teknolojik ilerleme sonucu kendisi gibi hor görülen tabiata sığınışı, onunla dost oluşu şeklinde değerlendirilir. “Kendi Mezarını Kazan Adam” hikâyesi tabiata bağlı yaşayan Mehmet

¹ Pervin Ergun ağaçla ilgili inançları ayrıntılı olarak irdelemektedir. Bkz. *Türk Kültüründe Ağaç Kültü* (2004): Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

² Türk mitolojisinde/destanlarında “ağaç” hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bahattin Ögel (1995): *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*, C. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 465-494.

Ağa'nın betonlaşma karşısında tarıma elverişli arazisini/tabiatı koruma mücadelesi etrafında şekillenmiş/kurgulanmıştır. Hikâyede söz edilen arazi Mehmet Ağa için tarımsal olarak verimli olduğu için önemliyken, onun oğulları ve çıkarıcı İbrahim Ağa içinse büyük şehre yakın oluşundan dolayı önemlidir. Tabiatı ticarî nesneden ibaret gören çıkarıcı “Arsacı İbrahim”/İbrahim Ağa, Mehmet Ağa'yı araziyi satması hususunda ikna etmeye çalışır:

“Bugüne kadar dişinle, tırnağınla baktığın bu toprağa, sana ne verdi? Elinde ne var? Sat gitsin! Alacağın para seni ömür boyu rahat rahat yaşatır. Zaten çocukların da öyle yaptılar ve iyi ettiler. Bak, şimdi hepsinin arabası var, şehirde evleri var, duyduğuma göre işleri de iyiymiş...” (Özdek 1994: 8-9).

Bu sözler göstermektedir ki söz konusu arazinin, büyük şehre yakın ve Marmara denizinin kenarında oluşu tamahkâr kişiler için büyük şans olarak görülürken, Mehmet Ağa gibi tabiata bağlı yaşamayı seven kişiler için ise talihsizliktir. Mehmet Ağa, kendisini ikna etmeye çalışan “Arsacı İbrahim”a tabiatın nasıl bozulduğunu çarpıcı biçimde ifade eder:

“Sattılar. İşte şurasıydı. Bak, ne oldu? Sözde lüks villalar oldu. Lüks villalar! Kış tıksı, beton ve taş yığınları. Biri ötekinin denizini, öteki birinin güneşini hepsi birden göğün yerdeki gözü olan güzel Marmara'yı kapatıyor. Eskiden denizin orası deniz gibi kokardı, şimdi hela gibi kokuyor. (...) Bana kalan şuncağız var ya, şu meşe... İşte onu ben bu lüks villaların on tanesine değişmem!” (Özdek 1994: 9).

Mehmet Ağa için tabiat ve ona ait olan her nesne özellikle de ortasındaki *meşe* ağacı maddî değerden çok manevî yönüyle öne çıkar. Ona ait olan mekân/arazi de tabiatına uygun olarak kullanılırken doğurganlığa devam ederek emek verene hizmet edecek; ancak kendine özgü yapısı bozulduktan sonra üzerinden emeksiz kazanç sağlanacaktır. Özüne uygun olarak kullanılırken canlı ve doğurgan olan tabiat, özünden saptırılınca ölgünleşecek ve durağanlaşacaktır.

Mehmet Ağa, çevresindekilerin yıldırma ve dayatmaları karşısında mücadelesinden vazgeçmez, kararlılığını ölümüne kadar sürdürür. İlkelerinden ödün vermeden yaşayan Mehmet Ağa, vasiyetnamesiyle de mücadelesinin ölümünden sonra da devam etmesini güvence altına alır. O, tabiatı yüceltir; ona zarar verilmesine karşı çıkar. Betonlaşmanın tabiatın dengesini bozulduğunu düşünen Mehmet Ağa, anız yakılmasına da oldukça tepki gösterir. Anlatıcı onun anız yakılarak tabiata zarar verilmesi karşısında hissettiği üzüntüleri “Anız yakmak... Bu, onun yüreğini yakmak idi sanki.” şeklinde ifade eder. Ancak çevresindekilerin hepsi de anız yakmaktadır. O, makinelerin getirdiği kolaylıkları kabul etmekle birlikte “yenilik ve gelişme denen şeyin toprağın doğal gücünü yitirmesi, doğanın güzelliğini bozması, zararlı-zararsız bütün tarla canlılarının yok edilmesi demek olmadığını” etrafındakilere anlatamaz (Özdek 1994: 19).

Mehmet Ağa tabiata olan sevgi ve şefkatini açıkça ifade eder; toprağa duyduğu sevgiyi sözleriyle gösterdiği gibi eylemiyle de gösterir. Anlatıcı, Mehmet Ağa'nın tabiata bakışını,

“Toprağı yalnız bitki örtüsüyle değil, çıplak kayaları ile değil, tavşanından tarla faresine, sürüngenlerinden kuşlarına kadar bütün canlılarıyla seviyordu. Doğa canlıydı ve o da doğanın gerçek sevgilisi idi. İnsan doğayla büyüyor, doğayla güçleniyordu. Doğayı korumak, onun bir parçası, düşüncenin bir iyesi olan insanın asıl amacı olmaz mıydı? Hem insan, yalnız can tende, ruh bedende iken değil, öldükten sonra da doğanın bir parçası, bir zerresi olmaya devam ediyordu.” (Özdek 1994: 18)

şeklinde ifade eder. Nasıl ki tabiat insanoğluna hizmet ediyorsa o da tabiatı işleyerek hem ona hizmet eder hem de onu ekip biçerek çocuklarına, torunlarına hizmet eder. İbrahim Ağa ve birçok müteahhit ise tabiatı aslından tamamen uzaklaştırmaya çalışmaktadırlar. Mehmet Ağa'nın oğulları da bu kişilerin etkisinde kalırlar, onların da tek hedefleri araziye müteahhide vermekten ibarettir. Bu nedenle öz çocukları ve komşuları Mehmet Ağa'yı çok sevdiği, hizmet ettiği arazisini satmaya zorlarlar. Onu sindirmek için bazen ikna etmeye çalışırlar bazen de işkenceyle yıldırma çalışırlar. İbrahim Ağa belirli bir süre önce tarlanın sahipsiz olduğunu söyleyip, ürünleri talan ettirmiştir.

Zararının maddî karşılığı verilmek istenen Mehmet Ağa’nın “O bostandan kaldıracığım ürünün on katını ödeseniz yine de karşılayamazsınız üzüntümün bedelini. Yüreğimin acısı başka...” (Özdek 1994: 17-18) şeklindeki ifadesi onun gözünde tabiatın manevî yönüyle değerli olduğunun göstergesidir. Baskı ve zulümler Mehmet Ağa’yı mücadelesinden vazgeçirmez, onu yıldırılmaz. Aksine onu tabiata daha bağlı hâle getirir. O, tabiata tutkundur; arazisinin beton yığınınna dönüşmesini kabul edemez. Eşinin ölümü dolayısıyla yalnızlaşan Mehmet Ağa, Cengiz Aytmatov’un *Toprak Ana* romanında Tolunay adlı çilekeş kadının kendisini yalnız hissettiğinde, ızdırapları taşınmaz hâl aldığı anda toprakla konuşup dertleşmesi gibi³ acı ve ızdıraplarını biricik dostu olan *meşe*yle paylaşır. Anlatıcı onun *meşe* ağacıyla olan ilişkisini

“Yine de bir dostu, bir sırdaşı vardı. Ama bir insan değildi bu sırdaş. Hayvan da değildi. Bir ağaçtı! Tek başına ekip biçtiği, ürün devşirdiği küçük tarlasının ortasındaki *meşe* ağacı. Bu tarla ve bu ağaç onun her şeyiydi: Sırdaşı, sığınağı, kanı, canı, iyi kötü bütün anılarını saklayan ve onu hayata bağlayan özünün dünyası...” (Özdek 1994: 8)

şeklinde ifade eder. Türk mitolojisinde, halk inançlarında görüleceği üzere *meşe* ağacı Mehmet Ağa için de zorda kaldığı anlarda bir sığınak olmaktadır. Türk destanlarındaki kahramanların düşman tarafından yaralanıp güçten düşmeleri sonucu ağacın altına sığınmaları gibi, Mehmet Ağa da zorda kaldığında onunla dertleşir:

“*Meşe*ye söylemişti İbrahim’e söyleyemediklerini.. ‘Yaa, dostum, bizi birbirimizden ayırmak istiyorlar, buraya lüküs evler yapmak istiyorlar. Bizim çocuklar lüküs hayatlar yaşıyorlarmış güya. Şehirde, gecekondu oturduklarını ben bilmiyorum sanki. Ellerine para geçer geçmez başlarını sokacakları bir ev alacaklarına araba aldılar! O araba ile bir süre gezip tozduklar, paralarını tükettiler, arabalarını da eskittiler. Sonra da gecekondu mahallesinde kümes kadar bir eve dar atıldılar kendilerini... Ah, ah ah! Sokak ve toplum benden baskın çıktı çocuklara benim terbiyem para etmedi... Sen varsin ya sen, çok iyi hatırlarsın: Beş yıl öncesine kadar buraları öbek öbek kır çiçekleriyle süslü değil miydi? Zümrüt yeşili, gelincik kırmızısı, top atan sarısı, ortanca mavisi, papatya beyazı... Halılarla örtülü değil miydi?” (Özdek 1994: 9)

Meşe, eşinin ölümü üzerine yalnızlaşan, çevresindekilerin de samimiyetsizliklerinin farkına varan Mehmet Ağa için sığınak, arkadaş, dert ortağı olur.

Türk mitolojisinde Tanrı’yı sembolize eden kutsal ağaçlar, tek ve benzersiz oluşu, ölümsüzlüğü sembolize etmesi, sığınacak yer olması vb. özellikleriyle bilinirler. Bu nedenlerle “yalnız ağaç” kutsal kabul edilir ve onu kesmek günah sayılır⁴ (Beydilli 2005: 26). Tanrı’yı temsil eden ağaç kendisine sığınanları “koruyan, kollayan Tanrısal bir varlık” olur (Ergun 2004: 361). Mehmet Ağa için “sığınak”, “sırdaş” ve “koruyucu” anlamları yüklenen *meşe* ağacının arazinin ortasında ve tek/yalnız oluşu bu bağlamda önemlidir. Arazisinin betonlaşmasına engel olamayacağının farkına varan Mehmet Ağa, kendi mezarını bu ağacın altına kazarak bir bakıma onun koruyuculuğuna da sığınır. Ona yüklenen anlamlar “Dev gibi büyük, kuzu gibi uysal, meyvası huzur olan bir ağaçtı o. Dosttu. Koruyan, dinlendiren, karamsarlıkları dağıtan bir dost...” (Özdek 1994: 39-40) ve “ihtiyar dostu *meşe*” (Özdek 1994: 41) vb. ifadeler içerisinde leit-motive olarak geçer. Mehmet Ağa, mezarını *meşe* ağacının altına kazdıktan sonra kendisini güvende hisseder, dikmeye başlayacağı ağaç fidanlarını da *meşe* ağacına emanet edeceğini ağacın kendisine söyler.

³ Cengiz Aytmatov’un eserlerinde tabiat-insan münasebeti için bkz. Ramazan Korkmaz-Nesibe Didem Nakipler, (2009): “*Toprak Ana*’da Mekân-İnsan İlişkisi”, *Cengiz Aytmatov*, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 199-207. N. Kübra Erbay (2002): *Cengiz Aytmatov’un Eserlerinde Tabiat*, TC. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara; Ali İhsan Kolcu (2002): *Bozkırdaki Bilge Cengiz Aytmatov*, Akçağ Yayınları, Ankara.

⁴ Ağaçların -özellikle de cami ya da evliya türbelerine yakın ağaçların- nedensizce kesilmelerinin günah olduğu inancının izlerine Çağdaş Türk efsanelerinde ve halk inançları arasında rastlamak mümkündür (Kaya 2007: 102).

Mehmet Ağa'nın mezarını arazinin tam ortasına ve ağacın altına kazması geleneksel Türk inançları bağlamında da dikkate değerdir. Türk toplumunda yatır, hatta mezar başlarında bulunan ağaçlara zarar verilmez, "zarar verenlerin de çok geçmeden ölüp gideceklerine inanılmaktadır." (Ergun 2004: 336). Mehmet Ağa'nın mezarını ağacın altına kazması, mezarının etrafına başka fidanlar diktirmesi bu bağlamda da önemlidir. Çok sevdiği tarlasının/tabiata betonlaşmasını önlemeye çalışan Mehmet Ağa'nın *meşe* ağacıyla konuşmasını, mezarını tarlasının tam ortasında bulunan ağacın altına kazmasını ve mezarının etrafına birçok ağaç dikmesini bu inanışlarla birlikte düşünmek gerekir. Ağaç; eşini kaybeden Mehmet Ağa'ya sırdaşlık eder, başkaları onu yıldırmaya çalıştığında, huzursuz ettiğinde Mehmet Ağa dertlerini ağaçla paylaşır. Mehmet Ağa, mezarını ağacın altına kazarak yerin altındayken de tekliğin simgesi ağacın yakınında bulunmaya çalışır.⁵ Vasiyetnamesinde yazılı olan

"Kimse alınmasın, gücenmesin. Eşimin ölümünden sonra benim hayatta en sadık yârım o meşe ağacı olmuştur. Çocukluğumda, gençliğimde olduğu gibi ihtiyarlığımda da ben ona yaslandım. Temizi, iyiyi, güzeli bana o anlattı, o gösterdi. İşte o ağacın ve çevresinin korunmasını en çok köyümün çobanlarından istiyorum." (Özdek 1994: 47)

ifadeleri de onun, ağacın koruyuculuğuna sığındığı gibi onu korumaya çalıştığının da göstergesidir.

Mehmet Ağa'yı ikna edemeyenlerin onun ağacını yakmaya çalışması da dikkate değerdir. Hüsmen Ağa adlı kişi ağacın yakılışını ayrıntılı olarak anlatır:

"Te o yassı tepenin gerisinden çıktım. Bilirsin, oradan senin tarla görünür. Ama yine de epeyce uzaktı. Bir adamın, elinde bir koca şişeyle, hani bakkallarda su satarlar ya, işte öyle naylon bir şişeyle, senin ağaca doğru yürüdüğünü gördüm. Sen sandım, boyu bosu sana benziyordu. Koyunları bir çevirip döndüğüm, adam, içecek sandığım suyu ya da yanı şeyi ağacın gövdesine serpiyor! İskillendim. Keskin bir ısıklı çaldım. O acele etti. Sanırım o zaman çaktı kibriti. Tam o sırada seni fark ettim uzaktan. Yavaş geliyordun, sonra birden hızlandın. İşte ben de o zaman gördüm ağacın gövdesinden duman çıktığını. Sen ağaca koşun ben de dereye. Dedim ya, uzaktım, yetişemezdim. Ama şeytanın, o hayının bizim köyden mi yoksa bir yabancı mı olduğunu anlamak istiyordum. Anlayamadım, göremedim herifi. Yer yarıldı içine girdi sanki..." (Özdek 1994: 11-12)

Meşe'nin yakılmaya çalışılması Mehmet Ağa'yı oldukça karamsarlaştırır. Ağacın yok olması, tabiatın sahipsiz kalması, dolayısıyla da betonlaşması için engel kalmaması demektir. Ağacın yakılmaya teşebbüs edilmesinden sonra Mehmet Ağa da kendisi ve tabiat için korkmaya başlar.

Tabiatın insanlar için bereket kaynağı olduğu gibi huzur kaynağı da olduğuna inanan Mehmet Ağa, mezarını *meşe* ağacının altına kazarak, mezarın etrafının ağaçlandırılmasını hedefler. Mehmet Ağa'nın mezarını kazdığı yerin etrafını ağaçlandırması, basit olarak değerlendirildiğinde betonlaştırılan tabiatın ortasında küçücük de olsa yeşil alan kalmasını sağlamak düşüncesiyle açıklanabilir. Ancak tabiatla bağlı yaşayan, onu ve ona ait varlıkları adeta kutsallaştıran Mehmet Ağa'nın *meşe* ağacının etrafına başka fidanlar dikip tabiatı canlandırmak istemesini Türk kültüründe mezarlığın ağaçlandırılması ve ağaç dikmenin sevap olduğu düşüncesiyle ilişkilendirmek gerekir.⁶ Anlatıcının "Ağaçları dikeceği emenleri uygun yere açmalıydı. Gölgesinde oturmaya, çiçeklenmesini hatta yeşerip boy vermesini görmeye ömrü yetmeyebilirdi. Yine de dikecekti o ağaçları." (Özdek

⁵ Pervin Ergun; Türk kültüründe olduğu gibi dünya kültürlerinde de ağacın bu dünyayla öteki dünyanın, yer altıyla yeryüzünün ve gökyüzünün, insanla tabiatın irtibatını sağlayan bir varlık olarak düşünüldüğüne dikkat çeker. Ayrıntılı bilgi için bkz. Pervin Ergun (2004): *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, s. 40.

⁶ Bahattin Ögel, "ağaç dikme"nin sevap olduğu inancının İslamiyet öncesi Türk kültüründe de bulunduğunu, Osmanlı Devleti'nin kuruluşuyla ilgili söylentilerde de bu inanışın izleri bulunduğunu belirtir. Ahmet Yesevi'nin ağaç atıp yeşermesi, Geyikli Baba'nın Orhan Gazi'nin bahçesine kavak dikip yeşertmesi vb. örnekleri bu inanışın devamı olarak gösterir. Yine mezarlığa ağaç dikme geleneğinin Orta Asya ve Anadolu'da önemli bir yer tuttuğuna da dikkat çeker (Ögel 1995: 469)

1994: 36) şeklindeki ifadeleri de onun bu eylemiyle kıyametin kopacağına anlaşılmaması durumunda dahi eldeki fidanın dikilmesinden vazgeçilmemesi gerektiği inancına/düşüncesine uygun hareket ettiğini göstermektedir. Ancak Mehmet Ağa, fidanları dikerken ölür. Anlatıcı onun ağaç dikme hususunda ne kadar istekli ve ısrarlı olduğunu “Elindeki fidanı öyle sıkı tutuyordu ki, katılaştıran parmakları onu mengene gibi sıktığı için çekip alamadılar.” (Özdek 1994: 43) sözleriyle ifade eder. Vasiyetnamesinin dipnotunda da “Açtığım emenlere ağaç dikiş” (Özdek 1994: 44) yazdığını vurgular. Mezarının etrafına ağaçlar dikmeye çalışması da ağacın doğurganlık ve üreme mitiyle yorumlanmalıdır. Mehmet Ağa’nın fidanları dikmeyi gerçekleştiremeyişi, bir bakıma onun tabiatın betonlaşmasına engel olamayacağını işaretidir.

Arazinin bu kısmının çok sevdiği ve soyunun devam ettiricisi olarak gördüğü Ömer’e verilmesini ve mezarın yakınına onun ev yapmasını vasiyet ederek tabiatın bir parçasının beton yığını olmasını önlemeye çalışır:

“-Vasiyetimdir! Nerede, ne zaman, nasıl ölürsem öleyim, o gün geldiğinde vakit tamam olduğunda, beni oraya gömeceksiniz. O vakte kadar, yeni dikilmiş bir fidana bakar gibi bakacağım ona. Yağmur yağar, sel suları dolarsa boşaltacağım, kenarları çöker, kazanak kapanırsa yeniden açacağım. (...) Ben ölünceye o tarla satılmayacak... Deprem olur, yer yarılırsa, afet olur, taşı toprağı sular aparırsa, bir yıldırım düşer de ağacı ortasından böler, cayır cayır yakarsa, bir uğursuz uğrunun, bir onmaz ruh hastasının kökünden devrilirse... Beni yine de oraya gömeceksiniz! (...) Doktorun tanıklığı ile yazdığım vasiyetname şimdi noterin gizli kasasında duruyor. O vasiyetnameye göre beni köy mezarlığına gömdüğünüz takdirde el birliği güç birliği ile tarlayı koruyacağınız yerde satmak istediğiniz takdirde orası hükümetin denetimindeki bir hayır kurumuna verilecek. Sizin hiçbir hakkınız olmayacak. Çünkü sizin hakkınızı verdim ben. Vasiyetnamenin başka bölümleri de var. Eğer beni oraya gömerseniz, bahçesinde benim mezarım ve o ağaç da bulunacak küçük bir ev yaparsınız. O ev... o ev, bir kişinin olacak, tarlanın geri kalan kısmını ya da kalan kısmı satıp alacağınız parayı aranızda eşit olarak paylaşırsınız. O evi alacak olan hayatının sonuna kadar satamayacak!... İşte hepsi bu kadar.” (Özdek 1994: 32-33)

Mehmet Ağa, öldükten sonra vasiyetnamesi okunur. *Meşe* ağacı ve fidanların dikileceği alanın kendisini en çok seven torunu Ömer’in olmasını vasiyet etmiştir. Mehmet Ağa torunundan tabiatı yeşillendirmesini, çiçeklendirmesini ister. Buraya Ömer’e ev yapılarak hem mezar ve *meşe* ağacı koruma altına alınacak hem de buradaki küçük yeşil alan beton yığınları arasında yaşayanlara nefes alma fırsatı sunacaktır. Mehmet Ağa küçük de olsa yeşil alan bulunmasını sağlayarak beton yığınları arasına sıkışan insanların nefes almalarını ister. İnsanî özü bozulmayan küçük Ömer de dedesinden öğrendiği değerleri kendisinden sonraki nesle aktaracaktır. Böylece Mehmet Ağa da mezarında huzur içerisinde yatacaktır.

SONUÇ

“Kendi Mezarını Kazan Adam” hikâyesinde değişen değerler ve maddî ihtiraslara rağmen insanî özünden ve tabiata olan tutkusundan vazgeçmeyen sıradan bir kişinin mücadelesi çarpıcı biçimde ve romantik bir üslupla ifade edilmiştir. Refik Özdek bu hikâyesinde kendi tabiatı kirlenen insanın, saf tabiatı da kirlettiğini oldukça basit ve gerçekçi bir anlatımla işleyerek değişen değerlerin insanın özünde ve tabiatın üzerinde nasıl bir yıkıma neden olduğunu göstermiştir. Mehmet Ağa’nın hayatta iken kendi mezarını elleriyle kazması kendisini anlamayan/anlamak istemeyen kişilere bir tepki olduğu gibi, tabiatın özünü bozmaya çalışan ve onu kirlütenlere de çılgıktır. Tabiata tutkun olan, onu gönülden seven Mehmet Ağa *sırdaşı*, *dostu*, *sığınağı*, *koruyucusu* olan *meşe* ağacının altında ölür. Hikâyede Mehmet Ağa’nın şahsında dünya kültüründe önemli bir unsur olan *meşe* ağacı kültürünün Türk kültüründe de “tekliğin simgesi”, “sığınak” ve “dost” vb. anlamlar yüklendiği çarpıcı bir üslupla ve trajik bir anlatımla yansıtılmıştır. *Meşe* ağacını korumaya çalışan Mehmet Ağa bir bakıma onun koruyuculuğuna da sığınmıştır.

KAYNAKÇA

- BAYAT, Fuzuli (2007): *Türk Mitolojik Sistemi*, c. 2, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- BEYDİLLİ, Celâl (2005): *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, çev.: Eren Ercan, Yurt Kitap Yayın, Ankara.
- CASSİER, Ernst (2005): *Sembolik Formlar Felsefesi II Mitik Düşünme*, Hece Yayınları, Ankara.
- ÇAĞLAR, Birsen (2008): *Türk Mitolojisinde Dört Unsur ve Simgeleri Üzerine Bir İnceleme*, Koceli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Koceli.
- DURAND, Gilbert (1998): *Sembolik İmgelem*, çev: Ayşe Meral, İnsan Yayınları, İstanbul.
- ELİADE, Mircea (1992): *İmgeler Simgeler*, çev.: Mehmet Ali Kılıçbay, Gece Yayınları, Ankara.
- ELİADE, Mircea (1993): *Mitlerin Özellikleri*, çev.: Sema Rifat, Simavi Yayınları, Ankara.
- ERBAY, N. Kübra (2002): *Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Tabiat*, TC. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ERGUN, Pervin (2004): *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- GÜÇLÜ, Baki vd. (2002): *Felsefe Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- KAYA, Muharrem (2007): *Mitolojiden Efsaneye Türk Mitolojisinin Türkiye'deki Efsanelerde İzleri*, İstanbul.
- KOLCU, Ali İhsan (2002): *Bozkırdaki Bilge Cengiz Aytmatov*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KORKMAZ, Ramazan-NAKİPLER Nesibe Didem, (2009): "Toprak Ana'da Mekân-İnsan İlişkisi", *Cengiz Aytmatov*, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 199-207.
- KORKMAZ, Zeynep (2003): "Eski Türklerdeki Ağaç Kültünün İslamî Devirlerdeki Devamı", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 2003/1, s. 99-109.
- ÖGEL, Bahattin (1993): *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*, c. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÖGEL, Bahattin (1995): *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*, c. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÖZARSLAN, Metin (2003): "Türk Kültüründe Ağaç ve Orman Kültü", *Türkbilig*, sayı: 5, Nisan 2003, s. 94-102.
- ÖZDEK, Refik (1994): "Kendi Mezarını Kazan Adam", *Kızıroğlu Mustafa*, Ötüken Yayınları, İstanbul, s. 7-49.
- TİMUÇİN, Afşar (1987): *Estetik*, Süreç Yayınları, İstanbul.
- YILDIRIM, Cemal (2004): *Ansiklopedik Çağdaş Felsefe Sözlüğü*, Doruk Yayınları, Ankara